

ТРАКИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ

Стопански факултет

Катедра „Индустиален бизнес и предприемачество:

КОНСТАНТИН ВАЛЕНТИНОВ СТОЯНОВ

ФУНКЦИИ И ОРГАНИЗАЦИЯ НА СОЦИАЛНОТО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В БЪЛГАРИЯ

АВТОРЕФЕРАТ

за присъждане на образователна и научна степен „ДОКТОР”

по научна специалност 05.02.21

„Организация и управление на производството (по отрасли)”

Научен ръководител:

ПРОФ. Д-Р ГЕОРГИ ЖЕЛЯЗКОВ

Стара Загора

2016г.

СТРУКТУРА И ОБЕМ НА РАЗРАБОТКАТА

Разработеният дисертационен труд е в обем от 207 страници основен текст и 7 страници приложение. Материалът е онагледен чрез 38 фигури и 32 таблици. Структурата на разработката се състои от увод, изложение в три глави, общи изводи от дисертационното изследване, препоръки с практико–приложен характер и списък на използваната литература. Броят на използваните литературни и информационни източници е 330, от които 39 български, 205 чуждоезични и 85 онлайн.

Дисертацията е обсъдена и насочена за защита от катедра „Индустриален бизнес и предприемачество“ при Тракийски Университет, Стара Загора с протокол от 11.03.2016г.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на отч. в зала на Тракийски университет, Стара Загора.

Материалите по защитата на дисертационния труд са на разположение в отдел „Научен“ на Стопански факултет, Тракийски университет и онлайн на www.uni-sz.bg.

СЪДЪРЖАНИЕ

1	ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	4
1.1	АКТУАЛНОСТ НА ТЕМАТА	4
1.2	ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКА ТЕЗА	5
1.3	ЦЕЛ И ЗАДАЧИ НА ДИСЕРТАЦИОННОТО ИЗСЛЕДВАНЕ	5
1.4	ПРЕДМЕТ И ОБЕКТ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО	5
1.5	МЕТОДИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО	6
1.6	ИЗТОЧНИЦИ НА ИНФОРМАЦИОННО ОСИГУРЯВАНЕ	6
2	СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	6
3	ОСНОВНО СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	8
3.1	Увод	8
3.2	ПЪРВА ГЛАВА. ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА СОЦИАЛНАТА ИКОНОМИКА, СОЦИАЛНОТО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО И СОЦИАЛНОТО ПРЕДПРИЯТИЕ	8
3.3	ВТОРА ГЛАВА. СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА СОЦИАЛНОТО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В БЪЛГАРИЯ, АВСТРИЯ И ЛИТВА	15
3.4	ТРЕТА ГЛАВА. АНАЛИЗ НА ОРГАНИЗАЦИЯТА НА СОЦИАЛНОТО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО И СОЦИАЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ В БЪЛГАРИЯ	22
3.5	ЗАКЛЮЧЕНИЕ	35
4	ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ	36
5	ОСНОВНИ ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	39
6	ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	40
7	РЕЗЮМЕ НА АНГЛИЙСКИ ЕЗИК (ABSTRACT)	40

1 Обща характеристика на дисертационния труд

1.1 Актуалност на темата

Развитието на западните общества през последните десетилетия наложи редица промени в някои традиционни сектори и породиха нови нужди. Константно намаляващите публични разходи на държавните и местните власти създадоха известни сътресения в някои сектори, които не бяха разпознати от традиционния бизнес като достатъчно атрактивни и с пазарен потенциал. В резултат на това се наблюдават, особено в сектора на социалните услуги, нужди на обществото, които не се удовлетворяват нито от традиционните стопански компании, нито от различните структури разпоредители на бюджетни средства.

Социално предприемачество преодолява пропастта между бизнеса и публичния сектор. То е обвързано с концепцията за нестопанския или трети сектор, както и с тази за "социална икономика". Съществено значение има ролята му за подобряване на обществото като цяло, по-скоро, отколкото генерирането на финансова печалба за дадената компания.

Европейският съюз смята социалната икономика за основна за предприемаческия стълб. Количествено, нейната икономическа тежест има следните измерения в европейски мащаб – 8% от всички европейски предприятия и над 10% от всички заети лица в страните-членки. България, като член на Европейския съюз, също участва в тази статистика. Интересно е да бъде проследена организацията и структурната функционалност на организациите, които работят в сферата на социалното предприемачество, имайки предвид, че няма законодателна рамка, която да ги отличава. Това е причината да бъде извършен по-задълбочен анализ в две страни от Европейския съюз, използвайки различен подход към социалното предприемачество, както и подробен анализ на наличната статистическа информация в България и нарочно събраната допълнителна за подготовка на настоящия дисертационен труд.

Министерството на труда и социалната политика на България поддържа нарастващите политики към хората с увреждания, тяхната икономическа дейност и социална интеграция. Страната работи по законодателно уреждане и подобряване на условията на социалните предприятия. Също така, с помощта на европейската програма за развитие на човешките ресурси и Европейския социален фонд, предстои в най-скоро време да стартират конкретни финансови инструменти в подкрепа на социалното предприемачество. Социалните предприятия заемат все по-стабилно място в икономиката на страната, с подчертан потенциал за развитие. Към момента приносът в БВП на предприятията от социалната област е под 1%.

1.2 Изследователска теза

При безспорната актуалност и значимост на социалното предприемачество като важна характеристика на социалната икономика, практиката на организация, управление и функциониране на социалните предприятия в България се характеризира със задържащи фактори и недостатъци, които ограничават потенциала на социалното предприемачество.

1.3 Цел и задачи на дисертационното изследване

Целта на дисертационното изследване е да се проучат в единство законовите регулаторни механизми за организация и управление на социалното предприемачество и социалното предприятие в България, както и тяхното влияние върху реалното функциониране на социалните предприятия. На тази база, ще бъдат проучени идентифицираните проблемни полета в областта и необходимото подобряване на съществуващия модел за осигуряване на по-благоприятни предпоставки за развитие на социалното предприемачество на територията на Република България.

Постигането на така поставената цел се обуславя с реализирането на следните основни задачи:

1. Анализ на текущата нормативна база на национално ниво, която поставя законови граници за функциониране на социално предприемачество в Република България;
2. Преглед и анализ на консолидирани документи в областта на социалното предприемачество на ниво Европейския съюз, поради тяхната правна обвързаност, произхождаща от членството на Република България в общността;
3. Анализ на някои модели на социално предприемачество, срещани в различни държави-членки на Европейския съюз, а именно: Австрия, България и Литва;
4. Анализ и идентифициране на затрудненията, подобряване на съществуващия модел на организация, управление, функциониране и оперативна работа на социалното предприемачество на територията на Република България.

1.4 Предмет и обект на изследването

Предмет на изследването е съществуващия модел на организация на социалното предприемачество и функциониращите социални предприятия в България.

Обект на изследването на дисертационния труд са организациите определящи се и развиващи дейности в областта на социалното предприемачество, разположени на територията на Република България. Там, където е необходимо са посочени

допълнителни уточняващи характеристики поради спецификата на проблема и регулаторните механизми. Особеностите на социалното предприемачество предполагат някои разминавания между основната и стопанска дейности на част от тези организации.

1.5 Методи на изследването

Поради комплексния характер на обекта и предмета на изследването са използвани общонаучни подходи и методи на изследване, а именно:

- дедуктивен и индуктивен подход;
- социално-икономически и технико-икономически анализ;
- количествени статистически методи за обработка и анализ на информация;
- дескриптивен и сравнителен анализ.

В дисертационния труд е използван и специфичен метод на изследване, а именно анкетен метод, като за целта анкетните проучвания са извършвани директно с ключовите фигури, които вземат решения в организации, извършващи своята дейност в сферата на социалното предприемачество.

Активно е използван и опитът на някои от страните-членки на Европейския съюз в сферата на социалното предприемачество. Това е породено от факта, че кохезионната политика на Европейския съюз предполага синхронизиране на различните системи в различните държави, както и постигане на сравними икономически показатели в отделните региони на общността.

1.6 Източници на информационно осигуряване

Основните източници на информация използвани за подготовката и оформянето на дисертационния труд са:

- Научни трудове и публикации на български и чужди автори;
- Национални и европейски нормативни документи;
- Официални публикации на Националния статистически институт (НСИ) за 2012г. и 2013г., публикувани на онлайн секцията за социална икономика на Министерството на труда и социалната политика;
- Собствени наблюдения и изследвания върху дейността на социалните предприятия в България.

2 Структура и съдържание на дисертационния труд

Структурата на дисертационния труд е подчинена на целта и задачите на изследването. Дисертационният труд се състои от увод, изложение в три глави, заключение и литература с общ обем от 207 страници и приложение.

Съдържание на дисертационния труд

- I. СПИСЪК НА ТАБЛИЦИ И ФИГУРИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД
- II. УВОД
- III. ПЪРВА ГЛАВА. ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА СОЦИАЛНАТА ИКОНОМИКА, СОЦИАЛНОТО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО И СОЦИАЛНОТО ПРЕДПРИЯТИЕ
 - III.1. Възникване, обхват и форми на проявление на социалната икономика
 - III.2. Възникване и развитие на социалното предприемачество и социалното предприятие в САЩ и Европа
 - III.3. Социалното предприемачество в България
 - III.4. Методическа рамка за изследване и анализ
- IV. ВТОРА ГЛАВА. СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА СОЦИАЛНОТО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В БЪЛГАРИЯ, АВСТРИЯ И ЛИТВА
 - IV.1. Институционални фактори. Определение и концепции за социалните предприятия в страната. Екосистема на социалните предприятия. Схеми за публична подкрепа
 - IV.2. Формални фактори. Друга специализирана подкрепа и структура, достъпна за социални предприятия. Мрежи и механизми за взаимопомощ
 - IV.3. Неформални фактори. Марки, етикети и системи за сертифициране. Пазари за социални инвестиции
 - IV.4. Функции и организация на социалното предприемачество. Ключови участници в системата на социалното предприемачество. Сфери на дейност на социалните предприятия. Измерения на социалните предприятия. Характеристики на социалните предприятия
 - IV.5. Сравнителни обобщения и изводи
- V. ТРЕТА ГЛАВА. АНАЛИЗ НА ОРГАНИЗАЦИЯТА НА СОЦИАЛНОТО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО И СОЦИАЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ В БЪЛГАРИЯ
 - V.1. Анализ на общия брой социални предприятия в България

- V.2. Анализ на нефинансовите предприятия, самоопределили се като социални
- V.3. Анализ на предприятията с нестопанска цел, самоопределили се като социални
- V.4. Обобщен анализ на избрани социални предприятия
- V.5. Обобщение
- VI. ЗАКЛЮЧЕНИЕ
- VII. ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА
- VIII. ПРИЛОЖЕНИЯ
- VIII.1. Приложение 1 „Анкетна карта „Социалното предприемачество в България””

3 Основно съдържание на дисертационния труд

3.1 Увод

В увода се обосновава актуалността на изследваната тема, както и необходимостта от нейното анализиране, оценяване и подобряване. Формулира се изследователската теза и се представят целта и основните задачи на изследването, както и неговите предмет и обект. Представени са прилаганите методи и подходи в изследването и източниците за информационно осигуряване.

3.2 Първа глава. Теоретични основи на социалната икономика, социалното предприемачество и социалното предприятие

В първа глава е извършен подробен теоретичен преглед на социалната икономика, социалното предприемачество и социалното предприятие. Целта е да бъде създадена концептуална основа за изследването в последствие. Теоретичният преглед очертава произхода на наименованията, разграничава основните две концепции, наблюдавани в Европа и САЩ и проследява ситуацията в България. В края на главата е представена теоретична постановка на термина социално предприемачество.

В първи параграф детайлно се проследяват корените на социалната икономика в световен мащаб, както и нейния обхват и проявление в различни страни. Терминът се появява за първи път във Франция през първата трета на 19ти век, с по-широко и аморфно значение от използваното в наши дни.

Подчертано е, че социалната икономика се развива в три основни организационни форми: кооперативи, взаимоспомагателни дружества и нестопански организации.

Социалната икономика включва всички икономически дейности, осъществявани от предприятия, чиято етика следва следните принципи:

- Поставяне на услугата към членовете или към общността преди печалбата;
- Автономно управление;
- Процес на демократично вземане на решения;
- Предимство на хората и работата над капитала при разпределението на ресурсите.

Първите следи от опити за създаване на кооперативи във Великобритания са от края на 18-ти и началото на 19-ти век като спонтанна реакция на индустриалните работници към трудностите, породени от суровите условия на живот. В континентална Европа, асоциирането на работници се проявява в ръста на спомагателните и кооперативни организации. В Германия, кооперативите излизат наяве в селските и урбанизирани райони, наравно с взаимоспомагателните дружества. В Испания, общностните асоциации, спомагателни организации и кооперативи създават силни връзки, в етапа на своето израстване.

В Италия, взаимоспомагателните дружества са многобройни, през средната третина на предхождащия първите кооперации 19-ти век. Именно едно такова взаимоспомагателно дружество, Società operaia di Torino, през 1853 г. създава първата кооперация в Италия – magazzino di previdenza di Torino, за да защити покупателната способност на заплатите на своите членове.

Въпреки това, между всички европейски държави, Франция вероятно е страната, в която корените на социалното предприемачество имат най-видимо проявление в гражданските асоциативни движения и са неразделна част от тях.

Терминът социална икономика вероятно се появява в икономическата литература за първи път през 1830 г. През тази година френския либерален икономист Шарл Дюноае публикува „Трактат за социалната икономика“, която се застъпва за моралния подход към икономиката. Социалната икономика претърпява дълбоки промени през втората половина на 19-и век, под влиянието на двама велики икономисти, Джон Стюарт Мил и Леон Валрас.

Определянето на социалната икономика, както е позната днес започва във Франция през 1970г., когато организациите, представляващи кооперативите, взаимоспомагателните дружества и асоциациите създават Национален комитет за връзка за взаимоспомагателни, кооперативни и асоциативни дейности. Най-новата концептуална дефиниция за социална икономика е формулирана от организации от сектора, като част от Хартата на принципите на социалната икономика, разпространявана чрез Постоянната европейска конференция за кооперативите, взаимоспомагателните дружества, асоциациите и фондациите. Въпросните принципи са:

- Върховенство на личността и социалната цел пред капитала;
- Доброволно и открито членство;
- Демократичен контрол от членовете (не се отнася до фондациите, тъй като те нямат членове);
- Комбиниране на интересите на членовете/ползвателите и/или общия интерес;
- Защита и прилагане на принципа за солидарност и отговорност;
- Автономно управление и независимост от публичните власти;
- Използване на основната част от излишъка за постигане на целите за устойчиво развитие, услуги в интерес на членовете и в общия интерес.

Вторият параграф поставя ясно разграничение между САЩ и Европа по отношение на възникването и развитието на социалното предприемачество. Това е направено, на първо време, с извеждане на някои от основните стратегически документи за развитие на социалното предприемачество в Европейския съюз, а по-късно и основните школи в САЩ, които са двигател за популяризиране на тази област зад океана.

Теоретично дефинирането на социалното предприемачество зависи от подхода и акцента, който се поставя в социалния модел на съответната държава – „социална държава“ или такива, при които се разчита не само на инициативата и ангажимента на публичните институции, но и на частната инициатива в контекста на равнопоставеността и сътрудничеството.

Социалната икономика и социалното предприемачество са обект на специално внимание от страна на Европейската комисия, особено през последните години. Това се дължи на потенциала им да намират решения на проблемите на обществото, свързани със създаването на устойчиви работни места, улесняването на социалната и трудовата интеграция, предоставянето на социални услуги и подобряването на качеството на живот, включително и борбата срещу бедността и социалната изолация.

Изтъкнато е, че една от причините за бурното развитие на социалната икономика в последните години е невъзможността на държавата да се справи с нарастващите социални нужди на все по-голям брой от населението. В допълнение на това е развенчан мита за пазарната икономика като решение на всички проблеми, и това създава основа за развитие на нова хибридна форма между държавата и бизнеса – така наречената социална икономика.

Имайки предвид историческия контекст на САЩ, е поразително разнообразието от термини, които са били използвани от началото на 1980-те за описване на предприемаческото поведение със социални цели, които са се развили в страната, главно в рамките на нестопанския сектор: "нестопански рисков капитал", "предприемачество с нестопанска цел", "инициатива със социална цел", "социална иновация", "бизнес със социална цел", "предприятие за общностно благо", "публично предприемачество". Между 1993г. и 1995г. голяма част от тези определения са били

свързани помежду си и поставят основа за концепцията за "Социално предприемачество", "социални предприемачи" и "социално предприятие", които сега са доминиращи в Американската литература.

Първата и все още доминираща школа за социално предприемачество е свързана с използването на търговски дейности от нестопански организации в подкрепа на тяхната мисия. Базирана на възприемането на предприемачеството в по-широк смисъл, втората основна школа, има за цел да открива и подкрепя изключителни личности, които разработват идейни модели за социална промяна.

На първо място, сред общите характеристики между Европа и САЩ, е, че развитието и концептуалните дебати за ново предприемаческо поведение, задвижвано основно от социална цел, са типични предимно за нестопанския сектор. Все пак, кооперативните традицията играят значителна роля в няколко европейски страни, докато фондациите са ключовите участници в САЩ.

В САЩ, първоначално, на преден план излиза улеснения достъп до държавни субсидии, а в по-дългосрочен план, че делът на обществената подкрепа в много сектори намалява, докато делът на търговските приходи се увеличава значително. В Западна Европа, формите на публично финансиране са трансформирани, като вторичните програми на пазара на труда предоставят нова подкрепа за наемане или преквалификация на безработни лица в нестопански организации, докато развитието на квази-пазари обогатяват договорните отношения с публичните органи в по-конкурентна среда.

Изглежда, че в САЩ втората школа, която настояване за иновации и нови отговори на социални потребности, които за момента не се дават нито от публичния сектор, нито от нестопанския сектор, е по-близо до европейските тенденции. Цялостната конвергенция на европейските и американски подходи определя, че колективните форми на предприемачество, с активно участие, са водещи в Европа, докато в САЩ са по-търсени индивидуалните профили на предприемачи. Освен това за разлика от дискусиите в Европа, втората американска школа, водена от Ашока, поставя специален акцент върху мащаба на социалните иновации. Това не е основна грижа на социалните предприятия в страните от ЕС.

Демонстрирано е структуроопределящото значение на Европейския съюз, чрез основните му институции, при определяне на общностната посока за развитие на социалното предприемачество като цяло. Това е направено, най-напред, чрез изтъкване на основни стратегически документи, които са:

- Стратегия "Европа 2020"
- Европейска стратегия за заетост
- Инициатива за социално предприемачество

- Предложение за Регламент на Европейския парламент и на Съвета относно европейски фондове за социално предприемачество
- Препоръка Rec (2006) на Съвета на министрите

Според Инициативата за социален бизнес, определението за социално предприятие е "социалното предприятие е оператор в социалната икономика, чиято основна цел е да оказва социално въздействие, вместо да генерира печалба за своите собственици или акционери. То работи чрез предоставяне на стоки и услуги за пазара, по предприемачески и новаторски начин и използва печалбата си предимно за постигане на социални цели. Управлява се по открит и отговорен начин, като включва служителите, потребителите и заинтересованите страни, засегнати от неговата търговска дейност".

Това определение включва три основни измерения на социалното предприятие, както следва:

1. Предприемаческо измерение, т.е. участие в непрекъсната икономическа дейност, която отличава социалните предприятия от традиционните нестопански организации / организации на социалната икономика, които преследват социална цел и генерират някаква форма на самофинансиране, но не е задължително тя да бъде посредством редовна търговска дейност;
2. Социално измерение, т.е. първоначално ясно определена социална цел, която отличава социалните предприятия от традиционните стопански предприятия;
3. Управленско измерение, т.е. съществуване на механизми, които да обвързват организацията с изпълнение на социалните цели на. Определящите характеристики на структурата на управление на социалното предприятие са организационна автономия; демократично и/ или включващо вземане на решения; ограничения за разпределение на печалба и/ или активи. Това управленско измерение отличава социалните предприятия още по-ясно от традиционните стопански предприятия и традиционните нестопански организации / организации на социалната икономика.

В трети параграф са проследени основните тенденции и формулировки на социалното предприемачество в България. За целта е направен подробен обзор на различни нормативни, стратегически и регулаторни документи, които имат отношение към социалното предприемачество и социалните предприятия. Поради липса на официална терминология, в този параграф са изведени значителен брой определения за социално предприемачество и социално предприятия, намерени на български език. В края е представена и подробна формулировка на социалното предприемачество, която би могла да бъде използвана в теорията и практиката на национално ниво.

Част от стратегическите документи на национално ниво, които създават условия за развитието на социалното предприемачество или предлагат конкретни мерки спомагащи съществуващата дейност на социалните предприятия в България са:

- Национална програма за реформи (2011-2015 г.)
- Национална концепция за социална икономика 2011
- Стратегия по заетостта на Република България 2012-2020
- Национална стратегия за младежта 2010–2020 г.
- Национална стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване (2020) – в проект
- Дългосрочна стратегия за заетост на хората с увреждания 2011–2020 г.

Детайлно са изведени различни политики и инструменти, които са насърчавани от тези документи. Част от тях са обвързани с ангажиментите на страната, като член на Европейския съюз, да следва определени стратегически цели, валидни за всички 28 държави. Други са продиктувани от конкретни нужди на национално ниво, за които е необходимо създаване на стратегическа рамка.

България не е въвела легална дефиниция на социалното предприятие, нито има ясна и изрично дефинирана регулаторна рамка. Стратегическите документи в сферата правят разлика между „предприятия на социалната икономика“ и „социални предприятия“, като намерението е първата група да обхваща по-широк кръг лица. Наред с това, от 2012 г. насам се събира статистическа информация за действащи социални предприятия в България. През 2013 г. НСИ включи насочващи критерии към респондентите с оглед на това дали се самоопределят като социални предприятия или не. Като основни характеристики са посочени:

- Постигането на социална цел;
- Осъществяване на икономическа дейност;
- Преимуществено реинвестиране на печалбата отново в дейността, отколкото разпределянето ѝ между отделните съдружници, акционери, учредители / членове.

По отношение на типовете правно-организационни форми, чрез които може да се развива социалното предприятие, се наблюдава непоследователност и разминавания между отделни стратегически документи и програми. Липсва единна и общозадължителна рамка на характеристиките на СП. Това затруднява съотнасянето им във всеки отделен случай към дадено предприятие и преценката доколко то е „СП“ или не. Разрешаването на този проблем би имал отношение към по-ефективното планиране и по-ефикасното разходване на публични средства за насърчаване развитието на социалното предприемачество.

Подробният преглед на научната литература, законови и нормативни актове, както и конкретни казуси с практическа насоченост, позволява да се изведат някои основни

характеристики на социалното предприемачество, които да послужат за отправна точка за по-задълбочен анализ и изследвания на въпроса.

Социалното предприемачество е процесът на признаване на социален проблем и използването на предприемачески принципи за организиране, създаване и управление на социално предприятие за постигане на желаната социална промяна. От водещо значение за социалното предприемачество са качествените показатели, свързани с измерими положителни ползи за обществото. В този смисъл основната цел на социалното предприемачество е подобряване на текущото състояние и по-нататъшно разширяване на постижимите обществени цели в областта на социалните, културни и екологични обществено значими проблеми. Социалното предприемачество най-често се свързва с доброволчески и нестопански организации, но този факт не изключва възможността за генериране на печалба. Независимо от това, както всяка бизнес ориентирана компания, така и социалното предприятие изисква наличието на правилно планирана стратегия, основана на добре разработен анализ на целите и възможностите му.

Социалното предприемачество би могло да се разглежда като продукт на лица, организации и мрежи, които предизвикват традиционно установените структури, с тяхното неточно изпълнение или неравномерното разпределение на социални стоки, предлагайки преодоляване на тези недостатъци и идентифициране на нови икономически възможности за по-добри алтернативи.

В четвъртия параграф е представена методическата рамка на изследването в следващите две глави. Изискванията и предизвикателствата на ново поле за изследване, каквото е социалното предприемачество, може да породят нужда от развитие на нови подходи в методологията. Особено за изследванията на социално предприемачество са множеството му присъщи аспекти, като хибридность, сложност и неопределеност. Те могат да предизвикат учените да преосмислят конвенционалните стратегии при провеждане на изследвания.

В литературата, посветена на социалното предприемачество обаче, относително малко автори се впускат в изследвания на количествени показатели и тестване на теории. По-скоро обратното: дефинициите се използват с повишено внимание, резултатите зависят от гледната точка на наблюдателя, индивидът се разглежда като важен основополагащ фактор за създаване на възможности, а институциите използват различни определения за социално предприемачество, съобразени с тяхната, понякога разнопосочна и характерна работна програма и въз основа на техния мироглед.

За целите на настоящата дисертация е приложена методологията на институционалния анализ. Прилагането на институционалната рамка като методология има за цел да се идентифицират основните видове структурни променливи, които оказват влияние върху институционалните взаимоотношения и договорености. Това са променливи,

чиито стойности се различават по вида на институционалния режим. Институционалният анализ представлява многослоен концептуален анализ.

Втората глава от дисертацията, позовавайки се на гореописаната методология разграничава няколко компонентни нива на анализ на организацията на социалното предприемачество в наблюдаваните страни, основан върху нарочно разделение на фактори, влияещи върху развитието на социалното предприемачество. Групираните фактори отговарят на различната по своя произход природа, делейки се условно на три значими стълба, а именно институционални, външни и неформални фактори. Институционалните фактори включват определението и концепцията за социално предприемачество в съответната страна, оформяйки характерна екосистема и осигурявайки конкретни схеми за публична подкрепа. Външните фактори включват наличието на друга специализирана подкрепа и структури в помощ на социалните предприятия, както и мрежите и механизмите за взаимопомощ. Към неформалните фактори попадат различните форми за сертифициране, наравно с пазарите за социални инвестиции. Не на последно място е оформена допълнителна част, която разглежда функциите и организацията на социалното предприемачество в България и Австрия и Литва, като опорни точки за сравнителния анализ. Тук отделно биват разгледани дейностите, типични за социалните предприятия, техните измерения и характеристики.

В Трета глава е използван подходът Grounded theory. Той е качествен метод, който най-често се използва за разработване на нови теоретични идеи. Grounded theory, както подсказва името, е методология, която развива теория от "основата" чрез емпирични наблюдения. Подходът на grounded theory е точно обратен на хипотетично дедуктивния модел на изследване, който генерира хипотези, преди да ги проверява с емпирични наблюдения.

За Трета глава от проучването, емпиричните данни се базират на попълнени анкетни карти от различни основатели, собствениците и висши ръководители на социални предприятия. Следвайки моделът на развитие на теорията концепция-индикатор, резултатите са критично анализирани и кодирани в концептуални категории. Тези концептуални категории са допълнително оценени и коментирани чрез селективно кодиране като част от процеса на развитие на теорията.

3.3 Втора глава. Сравнителен анализ на социалното предприемачество в България, Австрия и Литва

Втора глава проследява някои отличителни черти на социалното предприемачество в България, Австрия и Литва. Освен България, която е основен обект на дисертационния труд, Австрия и Литва са избрани неслучайно сред останалите страни-членки на Европейския съюз.

Австрия има традиционно развити и успешни социални предприятия. В допълнение, австрийските изследователи са част от водещите в областта на социалното предприемачество. Интересно е, че въпреки това, в Австрия няма целево законодателство, което да рамкира организацията и функционирането на социалното предприемачество в страната. Въпреки това, ще стане ясно, че посредством други инструменти се подобрява цялостния климат за развитие на социалните предприятия.

Литва има подобна на България предистория, рамкираща социалните предприятия до традиционните кооперативи на хора с увреждания. Въпреки това, Литва е една от новите страни-членки в Европейския съюз, която първа създава и прилага специален закон за социалните предприятия, който стриктно определя тяхната организация и рамкира техните функции и област на действие. Въпреки това, във времето това решение показва някои ограничения и високи прагове за навлизане на нови актьори в областта на социалната икономика.

България, от своя страна, е в процес на идентифициране и търсене на работещ модел за развитие на социалното предприемачество от повече от десетилетие. Краткият обзор на състоянието на социалната икономика в страната и различните опити за класифициране на социалните предприятия ще бъдат допълнително развити в следващите глави. Все пак, основните изводи и препоръки от позитивния и негативен опит на другите две страни, може да бъде изключително полезен за България в процеса на търсене на работещ модел на социално предприемачество.

Всяка една от трите страни е анализирана на базата на едни и същи основни показатели и фактори, които оформят **първите четири параграфа** на втора глава:

1. Институционални фактори, включващи:
 - Определение и концепции за социалните предприятия в страната
 - Екосистема на социалните предприятия
 - Схеми за публична подкрепа
2. Формални фактори, включващи:
 - Друга специализирана подкрепа
 - Мрежи и механизми за взаимопомощ
3. Неформални фактори, включващи:
 - Марки, етикети и системи за сертифициране
 - Пазари за социални инвестиции
4. Показатели, определящи функциите и организацията на социалното предприемачество:
 - Ключови участници в системата на социалното предприемачество
 - Сфери на дейност на социалните предприятия
 - Измерения на социалните предприятия
 - Характеристика на социалните предприятия

Последният, **пети параграф**, на тази глава прави сравнително обобщение и поставя основни изводи от направения сравнителен анализ по отделните фактори. Демонстрирани са положителните и отрицателните страни на всяка държава, които биха могли да послужат на България в процеса на изработване на конкретни насоки, подкрепящи инструменти и евентуални регулаторни механизми за развитие на социалното предприемачество в страната.

Важен фактор, благоприятстващ развитието на социалното предприемачество в България, е повишаване на информираността сред широката общественост и присъствие в системата на образованието. Няколко университета предлагат специалности свързани със социалното предприемачество, но би било подходящо концепцията за социално предприемачество да бъде въведена на по-ранен етап, като част от средното образование. Като цяло в България фокусът е върху парите и има схващане, че тези, които успяват да печелят "добри пари" са успешни. В тази връзка е добре да се осигури повече публичност за хора, които работят за "доброто", за да може концепцията за социално предприемачество да бъде добре разбрана и да се стимулира факта, че социалното измерение на успеха, също може да се окаже важен фактор за успешното развитие на индивида, дори в икономически аспект.

Социални предприятия, които отговарят на критериите, съгласно оперативната дефиниция на ЕС, съществуват под различни правни форми в България. Те включват основно НПО с дейности, генериращи приходи, кооперации (предимно за инвалиди), специализирани предприятия (предимно за слепи и глухи хора) и социални предприятия, създадени от общини. Фирми, които развиват, като част от дейностите си, подчертано социални цели все още не са добре развити в страната.

Понятието "социално предприятие" не е дефинирано в българското законодателство. Въпреки това терминът "кооперация", който по същество съдържа идейния произход на социалното предприятие в България, е призната в правната рамка. Следователно, оценката на изпълнение на критериите за социални предприятия, които не са кооперации, би трябвало задължително да се разглежда индивидуално, в зависимост от всеки конкретен случай.

Трудовата интеграция остава много важно измерение за кооперациите в България като те се развиват в широк кръг икономически сектори. Българските социални предприятия се занимават и с предоставяне на социални услуги - въпреки че държавата все още е основен доставчик в тази сфера - както и с производство на стоки.

Първото важно положително развитие е, че екосистемата на социалното предприемачество в Австрия се движат в една посока. Създадена е обща визия за насърчаване на развитието на сектора в Австрия, като конкретни изисквания и идеи ще бъдат прехвърлени към съответните ръководители. Това би трябвало да промени

съществуващата ситуация, при която социалните предприятия, с изключение на SÖBs и GBPs, не са получили потвърждение или подкрепа от страна на правителството.

Други основни възможности, се отнасят до предоставянето на финансиране за социалните предприятия и включва планирания инструмент, наречен "aws Social Business CALL" и проекта "Bank für Gemeinwohl". Следва обаче да се напомни, че в първия случай, дискусиите все още продължават, а при втория, проектът е все още във фаза на набиране на средства. Законът за фондациите в Австрия представлява бариера пред стимулите за канализиране на средства към дейности в обществена полза. Също така, данъчните облекчения за дейности в обществена полза (Gemeinnützigkeitsrechts) също могат да бъдат адаптирани.

SÖBs и GBPs са емблематични инструменти на австрийската политика за активен пазар на труда и за насърчаване на трудовата интеграция, чиито настоящи насоки датират от началото на деветдесетте години. Основната идея за тяхната промяна е да се предостави по-голяма автономия на двете SÖBs и GBPs (които ще бъдат обект на същите регулаторни насоки) и да им позволи да бъдат по-предприемчиви, за да разгърнат потенциала си заетост. Друга ключова цел е да се намали административната тежест, свързана със съответните контроли за социални предприятия и AMS.

Основно предизвикателство ще бъде да се максимализира социалното въздействие на социалните предприятия. Инициативите за социално предприемачество се увеличават през последните години, но все още трябва да бъдат засилени. Поне половината от социалните предприятия, които осигуряват една четвърт от годишния си доход от своите учредители са новосъздадени, което не е устойчиво. Създаването на устойчив бизнес модел и стратегия непрекъснато се нарежда сред първите пет нужди от външна подкрепа на социалните предприятия, на всички етапи от тяхното развитие, според проучване сред около 120 социални предприятия, извършено в седем страни, включително Австрия . За да се развият иновативните решения, разработени от социалните предприятия, на първо място могат да се разработят партньорства, особено с по-големи, традиционни нестопански организации, които обхващат цялата територия. За пример, R.U.S.Z. инициира заедно с Ö3 (радио станция) и Каритас Австрия много успешна система за набиране чрез мобилни телефони . Това не изключва, че големи организации с нестопанска цел могат да бъдат иновативни и да намерят нови начини за предлагане на своите услуги.

В Литва, една от основните пречки за компания, която желае да стане социално предприятие, е получаването на статут. Въпреки, че след изменение на Закона за социалните предприятия през 2011г., процедурата за придобиване на статут на социалното предприятие е опростена, прагът все още е доста висок. Според разпоредбите, компаниите де факто трябва да отговарят на изискванията на Закона,

една година преди стартиране на процедурата, т.е. трябва да оперират само в областта на допустимите дейности и да имат определен брой заети лица от целевите групи.

Във фазата на развитие на социалното предприятие, основният проблем, с който се сблъсква, е запазване на получения статут. За дружествата, които по принцип развиват дейност в този сектор и разполагат с нужния брой заети лица от целевите групи, е доста лесно да запазят правен статут. Ако обаче, компаниите са създадени единствено с цел усвояване на държавна помощ, те губят доста бързо своя статут. Компаниите, които не са достатъчно пазарно печеливши, са много зависими от държавната помощ.

Субсидиите, освобождаването от данъци, както и предимствата в процеса на възлагане на обществени поръчки са определени като най-големите възможности за социалните предприятия. Съгласно литовския Закон за обществените поръчки, публичните органи трябва при провеждане на опростени поръчки, да осигуряват най-малко 5 % от общата стойност на поръчките, възложени по този начин на социални предприятия (включително социални предприятия за инвалиди). Въпреки че това значително улеснява продажбите на стоки и услуги, предоставяни от социалните предприятия, то по същия начин се изкривява свободния пазар, чрез създаване на много по-благоприятни условия за социалните предприятия.

Основните пречки за развитието на социалните предприятия в Литва, са ограничен брой хора с увреждания, които участват на пазара на труда, лимитираща правна рамка на социалното предприемачество, липса на конкретна финансова подкрепа за де факто социалните предприятия, липса на мониторинг на социалните предприятия и широкия списък с недопустими дейности и изискванията за поддържане на брой лица от целевите групи като служители, определен от Закона за социалните предприятия.

Необходим е преглед на действащото законодателство с цел да се засилят изискванията за придобиване на статут на социално предприятие: трябва да бъдат заети повече служители от социално уязвими групи (не само хората с увреждания), както и инвалиди с тежки увреждания. Това ще допринесе за по-справедливо разпределение на държавната подкрепа сред лицата, попадащи в целевите групи.

Задълбоченият анализ на ситуацията в трите страни позволява да се изведат някои основни заключения и да се поставят в една таблица налични те правни форми, под които съществуват социалните предприятия България, Австрия и Литва. Изхождайки от факта, че те не са съпоставими помежду си, тъй като тази област на респективните законодателства не е синхронизирана на ниво Европейски съюз, трябва да се подчертае, че има достатъчно налични фактори, които позволяват да се проследи тяхната принадлежност, използвайки оперативната дефиниция на Европейския съюз за характеристики, които трябва да притежава всяко едно социално предприятие, за да може да се определи като такава.

Таблица 1. Картографиране на социалните предприятия в България, Австрия и Литва

	Участие в икономически дейности	Социална цел в полза на обществото	Разпределен на печалбата и/или активите	Наличие на ограничения при разпределение на печалбата	Замразяване на активи	Автономия – организационна независимост	Приобщаващо управление	Приблизителен брой
България								
Юридически лица с нестопанска цел (ЮЛНЦ)	Някои	Да	Да	Да – по презумпция	Не е определено	Автономно	Насърчавано, но не и изискуемо	35 000 (2012)
Предприятия, собственост на ЮЛНЦ	Да	Да	Да	Да	Не е определено	Изцяло притежавано дъщерно дружество	Насърчавано, но не и изискуемо	85 (2012)
Трудовопроизводителни кооперации	Да	Да	Да – с изключение на земеделските кооперации	Печалбите могат да бъдат разпределени на теория. Нивата се определят в кооперативния договор	Нивата се определят в кооперативния договор	Не е определено	Автономно	251, включително 30 специализирани кооперации за хора с увреждания (2014)
Специализирани предприятия и кооперации на хора с увреждания	Да	Да	Да	Нивата се определят в договора	Не е определено	Автономно	Да, ограничено до членовете	125

	Участие в икономически дейности	Социална цел в полза на обществото	Разпределен на печалбата и/или активите	Наличие на ограничения при разпределение на печалбата	Замразяване на активи	Автономия – организационна независимост	Приобщаване – управление	Приблизителен брой
Австрия								
Институционализирани форми на социално предприемачество (WISE) - SÖBs и GPBs	Да, особено SÖBs	Да	Да	Да	Да	Да, съгласно насоките на AMS	Насърчавано, неизискуемо	200 (2011)
Асоциации с минимум един платен служител	Не е задължително	Не е задължително	Да	Да	Да	Да	Не е задължително	11 000 (2001)
Частни дружества с ограничена отговорност в „обществена полза“ gGmbH	Да	Да, съгласно статута в „обществена полза“	Да, съгласно статута в „обществена полза“	Да, съгласно статута в „обществена полза“	Да	Да	Не е задължително	300 (2005)
Литва								
Социално предприятие	Да	Да	Няма специфични разпоредби	Неприложимо	Неприложимо	Организационна независимост от държавата	Няма специфични разпоредби	69 (2014)
Социално предприятие за инвалиди	Да	Да	Няма специфични разпоредби	Неприложимо	Неприложимо	Организационна независимост от държавата	Няма специфични разпоредби	64 (2014)

Източник: Интерпретирани данни от A map of social enterprises and their eco-systems in Europe, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion, 2015

Резултатите показват значителна свобода на интерпретация, липса на синхрон и нужда от съпоставяне на едни и същи фактори, които да бъдат приложими във всяка страна-членка на Европейския съюз. Това проличава и то затрудненията при опитите за преброяване на реално действащите социални предприятия в отделните страни.

3.4 Трета глава. Анализ на организацията на социалното предприемачество и социалните предприятия в България

Трета глава детайлно анализира състоянието на социалните предприятия в България. Първоначално се използват метаданни предоставени от Националния статистически институт и Министерство на труда и социалната политика. Все пак резултатите показват някои ограничения, които предполагат по-задълбочено проучване. За целта, е разпространена анкетна карта към определени социални предприятия, която дава основа за допълнителен анализ на профила, ключови дейности и нужди на организациите, занимаващи се със социално предприемачество.

В **първи параграф** се прави анализ на общия брой социални предприятия, като се обръща внимание на детайли по изследването и основни резултати, най-вече свързани с разпределението на предприятия по основен код на икономическа дейност.

Подробни метаданни са събирани и анализирани въз основа на подадени данъчни декларации от предприятията само в рамките на 2012г. и 2013г. Към момента на приключване на дисертационния труд, няма налични данни за други приключили финансови години, преди 2012г. или след 2013г. Поради това, сравненията и изводите са направени само с тази налична изходна информация.

Видно е, че така заложените параметри на социалните предприятия се различават и разминават със заложените в предходните глави основни дефиниции, съгласно приетите в ЕС стандарти. Същественото различие е, че предприятията са оставени самостоятелно да се определят като социални или не, без насрещен контрол от съответния орган. Липсата на конкретно законодателство в съответната област и липсата на агенция или орган, който евентуално да предоставя възможността дадено предприятие да бъде определено като социално, може да бъде посочено като основна причина за самоопределянето на сравнително голям брой предприятия като социални. Разминаването се поражда, заради заложените сравнително свободни критерии, които всяко предприятие използва и факта, че трябва да се определя самостоятелно.

Данните, предполагат и малко по-задълбочен поглед върху различните предприятия, в зависимост от основния им код на икономическо дейност, съгласно Класификацията на икономическите дейности (КИД - 2008). Включените основни категории икономическа дейност са само тези, които представляват интерес за настоящето изследване. В тази

връзка, сектори, в които са регистрирани не повече от 10 предприятия, не са отразени отделно. Те, за сметка на това, присъстват в обобщените данни за икономически показатели и структура на самоопределилите се като социални предприятия.

Основно се наблюдава тенденция към намаляване на броя на предприятията, самоопределили се като социални от 2012г. към 2013г. Тази тенденция не би могла да се обясни единствено с макроикономическата конюнктура и последствията от неблагоприятните финансово-икономически условия в световен мащаб. От друга страна, критериите, които предприятията използват, за да се определят като социални, не са променени. Единственото, което се включва към Годишните декларации за 2013г. е интегриране на кратка дефиниция на социално предприятие. Допускането, което би могло да се направи е, че част от предприятията определени се като социални през 2012г., установяват, че не попадат в това определение и отпадат от статистическите данни за 2013г.

Големият брой на Организациите с нестопанска цел, предполага те да бъдат разгледани в отделна категория. Именно поради тази причина, в по-късен етап, е анализирана структурата на нестопанските предприятия, самоопределили се като социални.

Втори параграф се концентрира върху анализ на някои икономически показатели на нефинансовите предприятия, самоопределили се като социални. Наравно с тях са проследени и други фактори, които определят профила на тези организации, като численост на личния състав, географско разположение и икономически сектор.

Основните параметри, които са наблюдавани в това изследване са свързани с няколко отделни фактори:

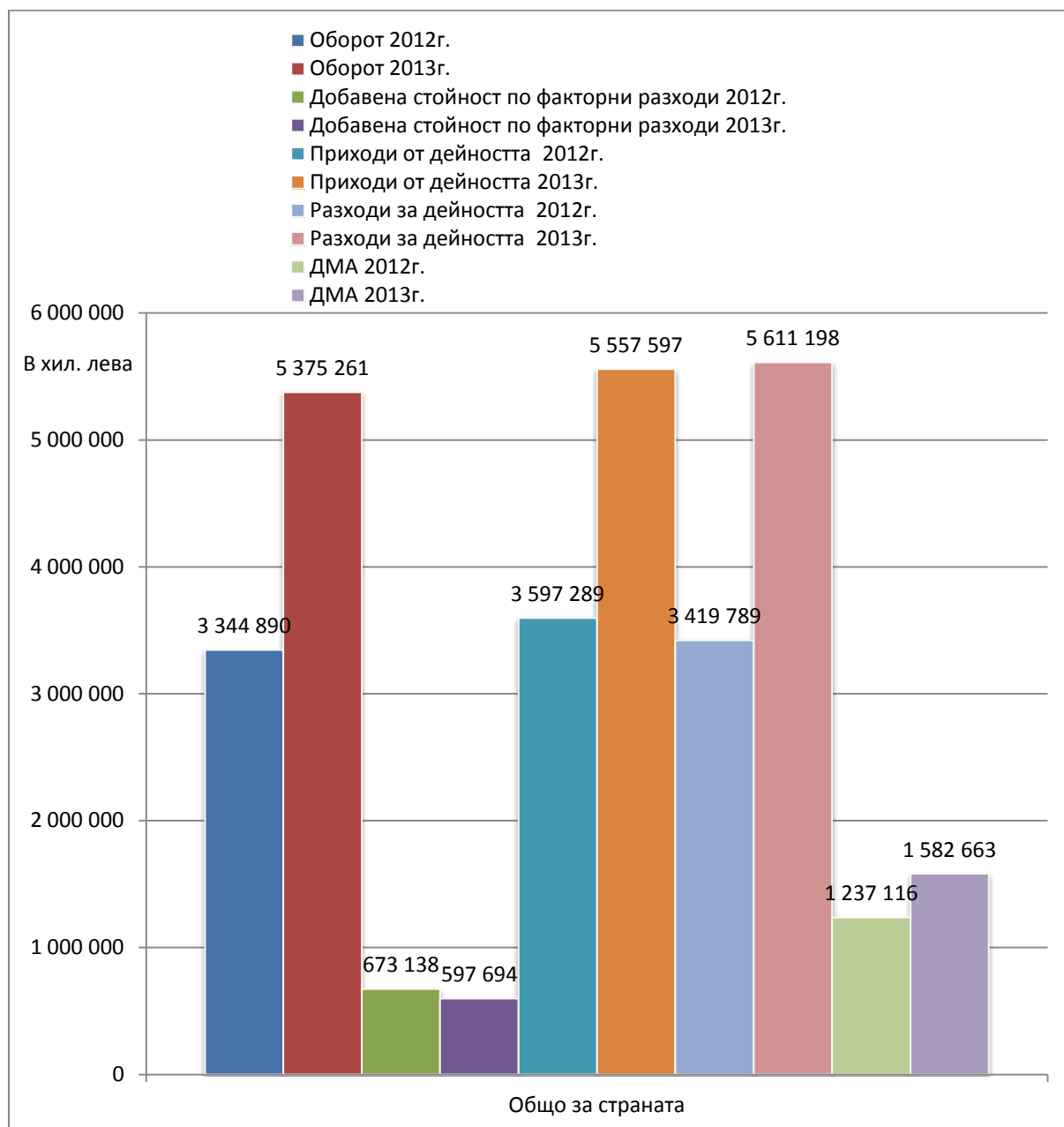
- Разпределение на предприятията според код на икономическа дейност
- Брой предприятия с печалба
- Заети и наети лица в нефинансовите предприятия, самоопределили се като социални
- Основни икономически показатели (оборот, добавена стойност по факторни разходи, приходи от дейност, разходи от дейност, ДМА)

Някои от по-интересните заключения са свързани с обобщените данни, които дават конкретни детайли за цялостното представяне на нефинансовите предприятия, самоопределили се като социални. Един от тези методи позволява да се направи сравнение между двете приключили финансови години – 2012г. и 2013г.

Тук, официалните данни от НСИ показват, че най-високата производителност и, съответно, добавена стойност, попадат в сектор Г Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети. Ето защо, представената графично информация обобщава като цяло

икономическите показатели на всички нефинансови предприятия, самоопределили се като социални.

Фигура 1. Сравнение на икономическите показатели на нефинансовите предприятия за 2012г. и 2013г.

Източник: Интерпретация по данни на НСИ и МТСП

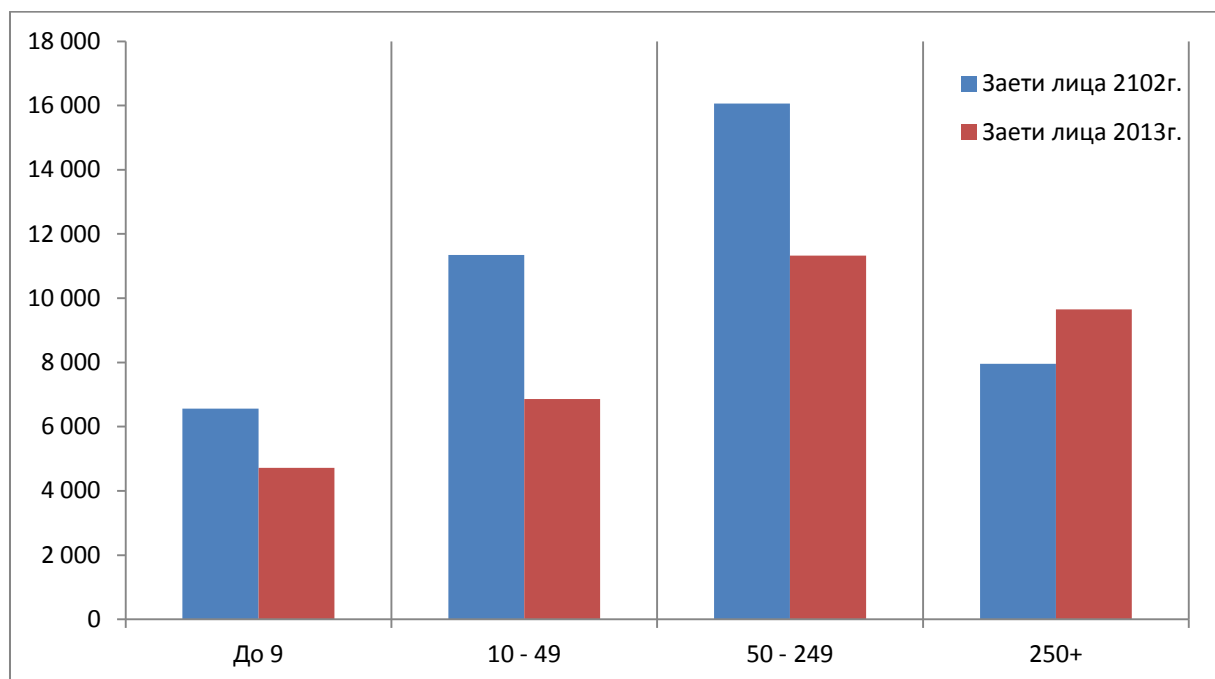
Резултатите са изключително любопитни. Въпреки значителния спад в абсолютния брой на предприятия от 2012г. към 2013г., който е отбелязан в началото на анализа – над 20%, финансовите резултати не следват тази тенденция. Напротив, нефинансовите предприятия бележат изключително висок скок в Оборота, Приходите и Разходите от дейността си. Ръстът е противен на очакванията, но означава, че въпросните предприятия са демонстрирали много по-добър стопански подход през 2013г.

Логично, основната група нефинансови предприятия, самоопределили се като социални, въз основа на техния средносписъчен персонал, са микро и малки предприятия. Като цяло попадащите в категорията МСП представляват над 99% от този тип социални предприятия. Тук отново може да бъде поставен под въпрос наблюдавания резултат, поради отсъствие на конкретни насоки и липса на контролиращ орган при самоопределяне на дадено предприятие като социално. Абстрахирайки се от тази особеност, организационно социалните предприятия запазват тенденцията, която се наблюдава в ЕС, а именно те да бъдат предимно микро и малки предприятия.

Все пак, е интересно да се види, има ли определени тенденции, които могат да се извлекат въз основа на лицата, имащи трудови правоотношения с тези предприятия. Следващата таблица сравнява единствено заетите лица в нефинансови предприятия, съгласно средносписъчния им състав за 2012г. и 2013г.

Категорията „Заети лица“ е по-интересна за настоящето изследване и социалното предприемачество като цяло. Това е породено от факта, че там се включват и лица, които работят на непълно работно време. Както е посочено в предходните части на дисертационния труд, именно тази гъвкава форма на трудова интеграция е приложима за основните целеви групи на социалните предприятия. Това твърдение е особено значимо за социалните предприятия, които използват трудовата интеграция като метод за реализация на основните си социални цели.

Фигура 2. Сравнение на заети и наети лица за 2012г. и 2013г. по групи предприятия

Източник: Интерпретация по данни на НСИ и МТСП

Тенденцията, която се наблюдава тук, не се различава особено от данните, които характеризират и традиционната пазарна икономика, като абсолютната стойност на заетите и наети лица се увеличават в зависимост от категорията на предприятията.

Единственият недотам очакван резултат се наблюдава при категорията на големите предприятия с повече от 250 работника. Допълнителните, като абсолютна стойност, 5 предприятия в повече, които са се самоопределили като социални през 2013г., са отговорни за създаването на близо 1700 допълнителни работни места или средно по 340 всяко.

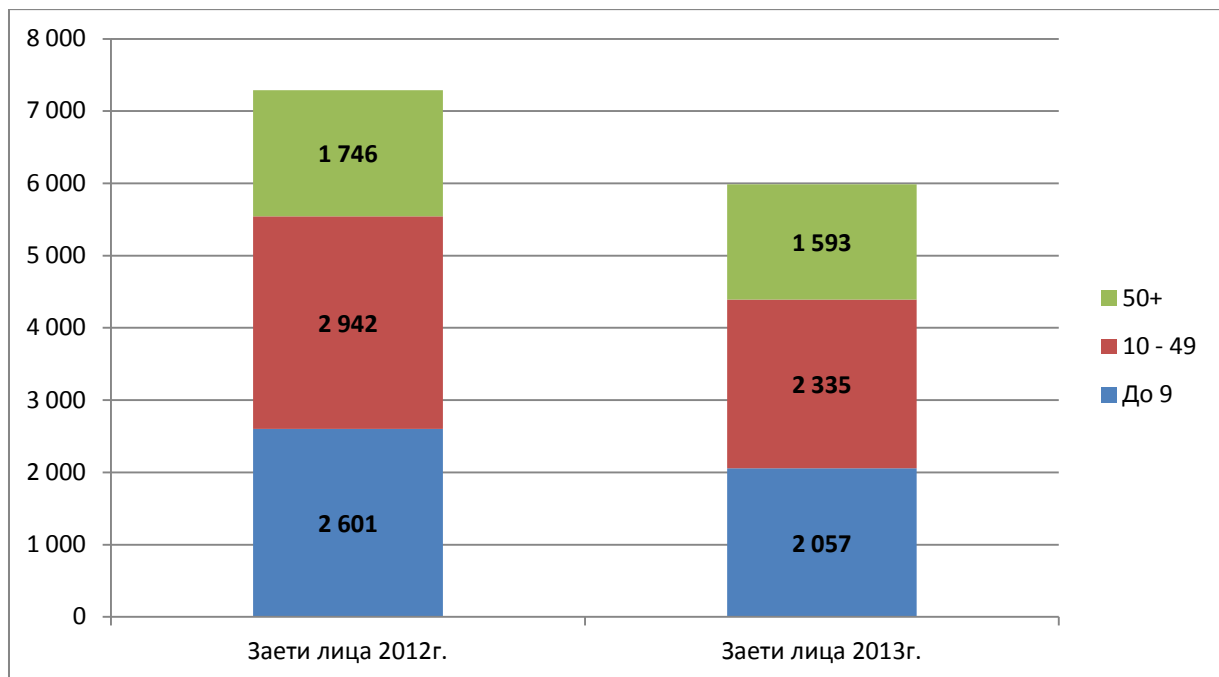
Все пак тези стойности могат да бъдат валидни, ако е налице една хипотеза. Това е вярно, само ако същите 14 предприятия с повече от 250 служители, идентифицирани през 2012г. като социални, се включват и в данните за 2013г. За съжаление настоящата информация не дава отговор на този въпрос. Поради условията за конфиденциалност, имената на предприятията са недостъпни.

Трети параграф се концентрира върху профилирането на предприятията с нестопанска цел, самоопределили се като социални, изхождайки от данните разпространение от НСИ и МТСП. В първата част на анализа, и по-специално при разглеждането на Сектор S „Други дейности”, ясно се открие тенденцията, че 1 905 предприятия, самоопределили се като социални, през 2012г. и 1 499 през 2013г. попадат в категорията на предприятия с основна икономическа дейност с код 94 „Дейности на организации с нестопанска цел”.

Този факт предполага по-задълбочен анализ на техните показатели, достъпни от данните на НСИ. За целта ще бъдат проследени тенденциите, които касаят този тип социални предприятия, свързани с броя на заети и наети лица, както и географското им разпределение и техните основни финансови показатели.

Проследено е какви са тенденциите за заетите лица в абсолютни стойности, отнесени към разпределението според категориите предприятия. Изключително любопитно е, че тук, въпреки огромните разлики в броя на предприятията, категорията на малките предприятия концентрира по-голяма част от работната сила в този сектор на социалното предприемачество. Още по-интересно е, че – базирайки се на средните стойности за 2012г. и 2013г. – микро предприятията имат средно по-малко от 2 служителя, докато малките предприятия имат средно между 19 и 20 работника. А средните и големите социални предприятия, въпреки че запазват абсолютния си брой, губят 153 служителя между двете години.

Фигура 3. Сравнение брой заети лица по групи предприятия през 2012г. и 2013г.

Източник: Интерпретация по данни на НСИ и МТСП

Тези резултати поставят сериозни въпроси за реалното функциониране на микро предприятията с този ограничен брой лица на трудовоправни отношения. Естествено е да бъде поставен въпросът, колко от тях извършват нестопанска или стопанска дейност. Този резултат поставя под сериозно съмнение цялостното измерение на социалното предприемачество в страната, ако то бъде изчислено единствено на база официална статистика на НСИ. Това е и една от причините, настоящата дисертация да задълбочи изследванията по въпроса, търсейки социални предприятия, които да внесат допълнителна светлина, относно тяхната организация и функции.

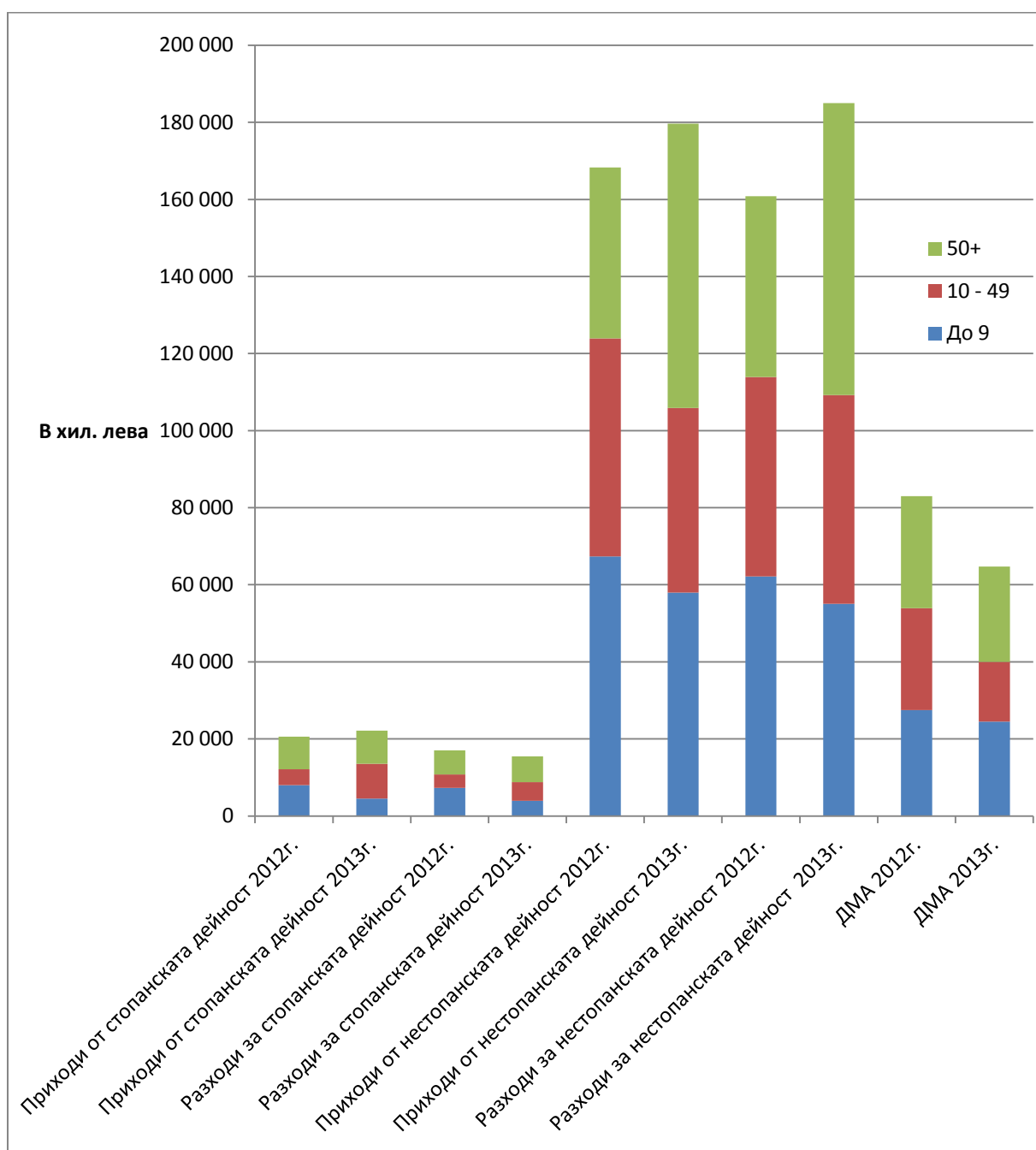
Обърнато е внимание на анализа на финансовите показатели на социалните предприятия в България, които биха могли да дадат известна яснота по въпроса.

Резултатите между микро и малките предприятия са приблизително сходни като абсолютна стойност. Все пак трябва да се обърне внимание на няколко особености:

- Микро предприятията имат по-добри показатели, що се отнася до нестопанската си дейност, като общите им приходи са по-високи от разходите, което далеч не е така при малките предприятия.
- За сметка на това, малките предприятия имат значително по-високи доходи от стопанска дейност през 2013г.. Въпреки това те не са достатъчни, за да покрият загубите им от нестопанска дейност и като цяло запазват негативна тенденция във финансово отношение.

- Средните и големи предприятия са по-скоро балансирани и генерират най-значими приходи от нестопанска дейност като абсолютна стойност, въпреки по-малкия си общ брой и по-малкото заети лица от останалите две категории предприятия. Това предполага, че тяхната организационна структура е съобразена с реалните условия на пазара и вероятно им позволява стратегическо структурирани форми на управление и вземане на решения, които са съобразени и с реалните пазарни условия.

Фигура 4. Сравнение на икономическите показатели между 2012г. и 2013г. на нестопанските предприятия

Източник: Интерпретация по данни на НСИ и МТСП

Четвърти параграф прави подробен анализ на проведеното анкетно проучване сред някои социални предприятия в България. Резултатите са основна за извеждане на някои важни фактори, рамкиращи социалното предприемачество в страната.

Данните са събрани специално за дисертацията. Въпросите, които са използвани, са в съответствие с възникналите недостатъци на съществуващата налична информация или нормативна уредба.

За провеждане на проучването са идентифицирани първоначално 233 респондента, към които е изпратена анкетната карта. На втори етап, анкетната карта е изпратена до допълнителни 146 социални предприятия, като голяма част от тях се припокриват. В резултат на това, са събрани попълнени анкетни карти, чрез онлайн, телефонни или лични интервюта. Общият брой валидни анкетни карти е 31, като те формират изходящата база данни за последващия анализ.

Основната цел на проучването е да даде допълнителна информация за вида, състоянието, организацията и икономическите показатели на социалните предприятия, които са се идентифицирали като такива. Резултатите от това проучване трябва да подкрепят тезата, че е необходим по-индивидуален подход, както и създаване на набор от нормативни правила, които да рамкират и подкрепят социалното предприемачество и неговите основни инструменти, а именно социалните предприятия.

Профилът на социалните предприятия, които са участвали в настоящето проучване е изключително разнообразен, което следва да покаже, че може би е необходимо въвеждане на определени регулаторни принципи, които да подпомогнат избора на съответна правна форма, която би била най-подходяща за предприятията, развиващи подобна дейност. Все пак, налице са достатъчно данни, които позволяват да се обобщят и анализират някои тенденции.

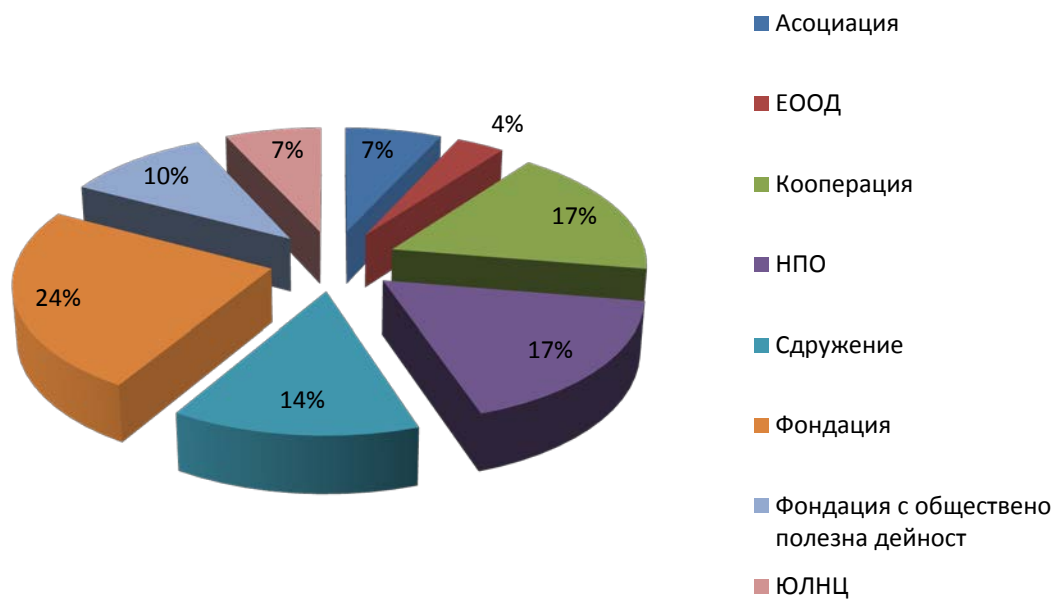
Така например, социалното предприемачество не е явление, което се характеризира с определен стихийен характер, що се отнася до създаването на социални предприятия. Тук трябва да се направи, за пореден път, уточнението, че българското законодателство не разпознава подобен термин и отново се базира на самооценка на организациите, които са се включили в анкетното проучване.

Въпреки сравнително плавната тенденция на стартиращи социални предприятия след 1990г., се наблюдава значителен ръст в техния брой между 2000г. и 2005г. Това съвпада с подчертано наблюдаваното развитие на неправителствения сектор като цяло в България. Периодът съвпада и със старта на активни обществени дискусии, свързани с ролята и развитието на социалното предприемачество в България и като цяло.

По отношение на правния статут на социалното предприятие се наблюдават значително разнопосочни отговори. Това е една от най-проблематичните за

социалното предприемачество в страната области. Неслучайно разнородния правен характер на организациите изпъква в настоящето проучване. Той е пригоден по-скоро към основните дейности на отделните социални предприятия, отколкото да отговаря на обща характерна правна рамка, която да регламентира развитието на социално предприемачество. Голяма част от предприятията развиват нестопанска и стопанска дейност, стремейки се да запазят статута си на нестопански организации за сметка на чисто стопанските дейности, които да им позволят да се отличават от традиционните търговски компании.

Фигура 5. Правен статут на социалните предприятия в България

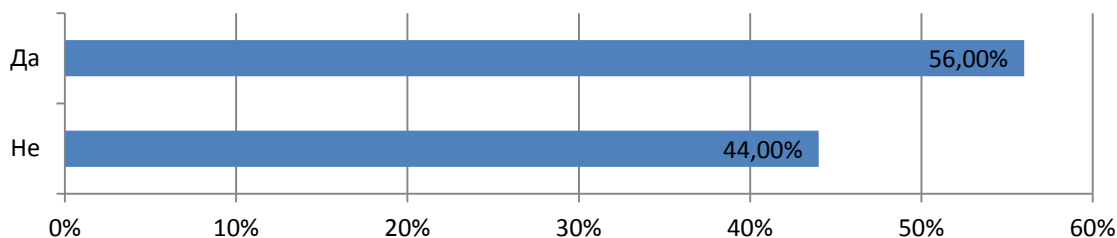
Източник: Авторска разработка

Очевидно подобни разминавания могат да бъдат основа за едно допускане, а именно, че въпреки неустановената правна форма, в страната има достатъчно агенти, които са готови да развиват социални предприятия, въпреки това. Очаквано е, тези данни да бъдат достатъчна предпоставка, националните институции, съвместно с различни форми на асоциации на социални предприемачи, да предприемат конкретни действия за намиране на подходяща форма за развитие, включително придобиване на сертификат или друга категория, подобно на наблюдаваното в Австрия, в предходната глава на този дисертационен труд. Това естествено поражда и въпроси за създаване на коректна структура за прозрачен контрол и специфични условия за предоставяне на тези категории, открояващи социалните предприятия от традиционните компании.

Този и някои от следващите въпроси са зададен по начин, даващ достатъчно свобода за вземане на решение на социалните предприемачи, оставяйки ги да се самоопределят. В действителност се установява, че това се разминава, понякога

драстично, с реалните резултати и принадлежност на самите предприятия към сектора на социалната икономика.

Фигура 6. Самоопределяне на предприятието като социално

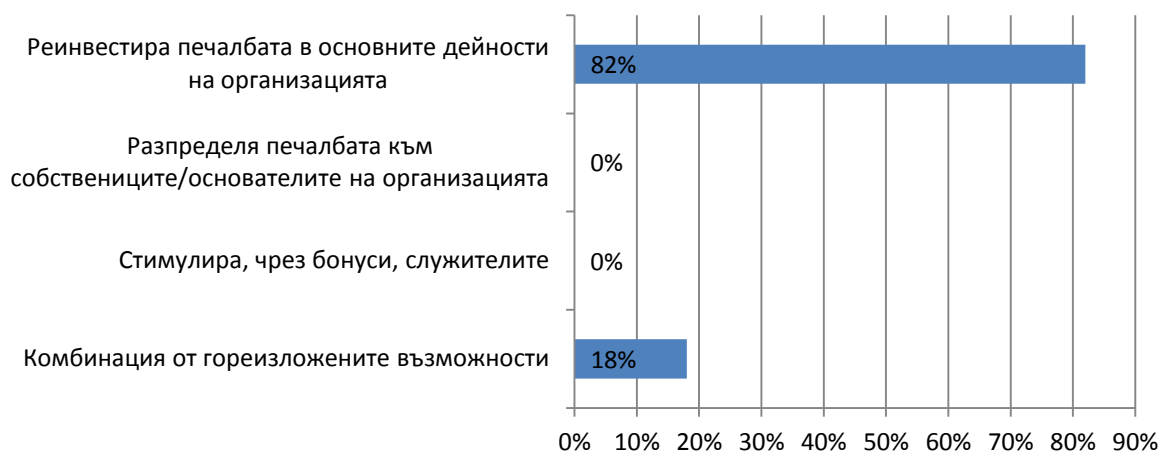
Източник: Авторска разработка

Този отговор е интересен с оглед на факта, че в един от следващите въпроси, всички респонденти заявяват, че имат социални цели и съблюдават за тяхното изпълнение.

Това би могло да се тълкува като признак на недостатъчно познаване на критериите за социално предприятие. Въпреки че тези предприятия притежават нужния профил да бъдат социални, те не се идентифицират като такива, стъпвайки на съществуващото законодателство, поради липсата на нормативна уредба, подходяща за тяхната дейност. От друга страна, може да бъде изведена и нуждата от теоретична подкрепа и обучение за социалните предприемачи, които да им позволят по-ясно да идентифицират своята роля и профил.

Повече от половината организации нямат бизнес план, което поставя под значителна заплаха тяхната гъвкавост в средносрочен план и възможност за преследване на последователни и устойчиви цели.

Фигура 7. Разпределение на генерираната печалба, в следствие на икономическа дейност

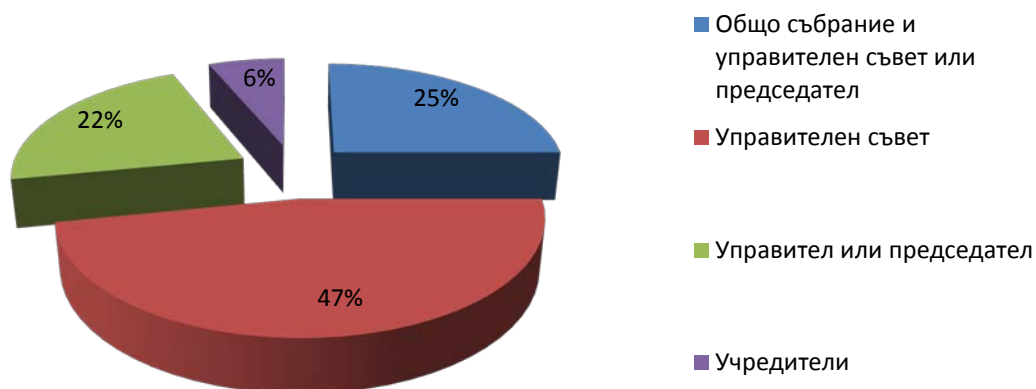
Източник: Авторска разработка

Все пак, всички социални предприятия участвали в проучването посочват, че реинвестират изцяло или частично реализираната печалба в основните си дейности. Това, както беше посочено няколко пъти в предходните глави, е един от най-отличителните белези на социалните предприятия като цяло. По този начин, може да заключим, че въпреки неразпознаването им като социални предприятия, по една или друга причина, всички респонденти отговарят на два от основните критерия за развитие на социално предприемачество, а именно имат социална цел, която изпълняват и съблюдают за изпълнението ѝ, а също така реинвестират печалбата си обратно към основните дейности на организацията.

Социалните предприятия в България оперират основно на местно ниво, като тези, които преценят, че имат достатъчен капацитет да работят на национално ниво, обикновено избират да действат и на международно ниво. Това, най-често, става чрез реализиране на международни проекти, финансирани по различни хоризонтални програми на Европейския съюз.

Основната структура, която управлява социалните предприятия в голяма степен е тясно обвързана с правната форма, която са избрали при учредяването си. Законодателството предвижда точно определени методи и органи на управление, които трябва да бъдат спазени от всички организации, регистрирани като нестопански организации.

Фигура 8. Управителна структура на социалните предприятия в България

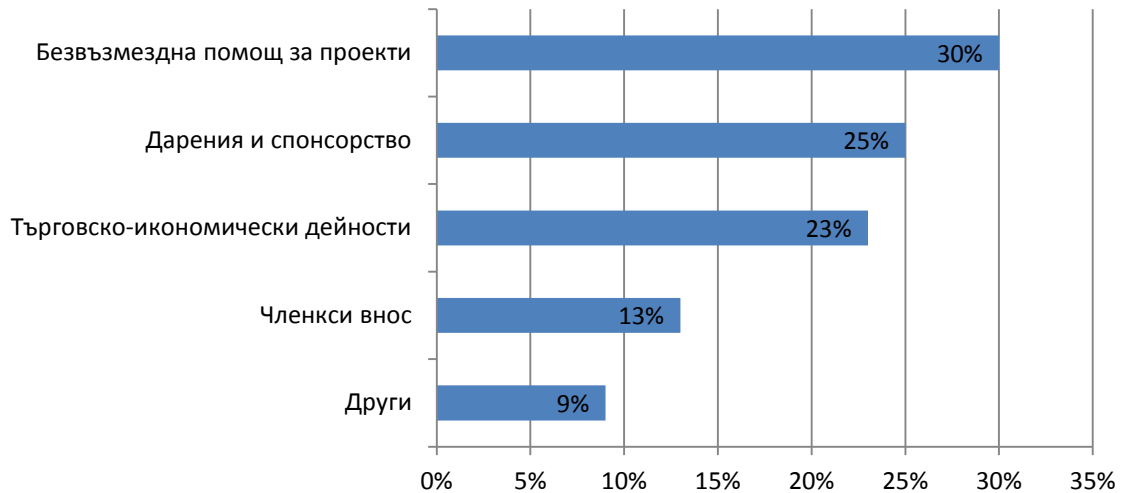

Източник: Авторска разработка

В голяма степен социалните предприятия разчитат на приходи от нестопанска дейност или от нетипични икономически дейности. Безвъзмездната помощ от привлечени средства чрез реализиране на проекти би могла да има икономическа стойност, особено ако в резултат са разработени крайни продукти, които след това се разпространяват безплатно, с цел продуктите и самите организации да станат разпознаваеми за крайния потребител или за други икономически контрагенти. Този

подход би спомогнал, в един по-късен етап да се гарантира реализиране на продуктите или услуги на въпросните социални предприятия.

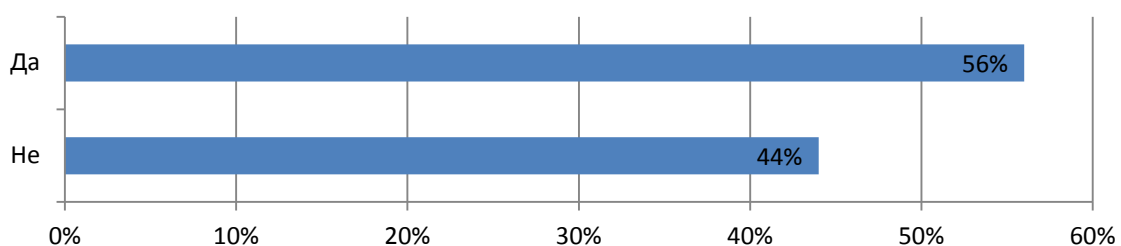
Фигура 9. Източници на финансиране за социалните предприятия в България

Източник: Авторска разработка

Всички посочени като други отговори, всъщност са свързани с подпомагане от държавно делегирания бюджет, под една или друга форма. Организацията, които са интервюирани в анкетата посочват различни модели на финансиране достъпно за тях чрез извършване на определени социални дейности. Те от своя страна за обект на предварително договаряне между социалните предприятия и структурите на местната власт. Този модел на работа гарантира постоянен източник на финансиране за средносрочен период, тъй като договорите са за повече от една година. От друга страна, обаче, той поставя под въпрос бъдещото осигуряване на дейността на социалното предприятие, ако то разчита предимно на този финансов инструмент, имайки предвид че местната власт е в позиция да избере друг доставчик на социалната услуга към момента на предоговаряне на условията и параметрите при изтичане на настоящите договори.

Фигура 10. Наличие на продукт, генериращ приходи

Източник: Авторска разработка

Повече от половината социални предприятия разчитат на продукт, който успяват да реализират и да бъде източник на постоянни доходи, с които да финансират основните си дейности. Тези предприятия изцяло или частично са интегрирали пазарния подход в работата си, което гарантира устойчивост, стабилност и сравнителна самостоятелност от външни фактори. Наличието на краен продукт или услуга, подчертано е необходимо за реално функциониращо социално предприятие. Въпреки че едва 2/5 от социалните предприятия посочват, че имат пазарен или смесен подход, тук проличава, че реално повече от половината имат потенциал да развият стопанската си дейност, което от своя страна е предпоставка за ръст и стабилност на организацията и постигане на нейните социални цели.

Продуктите и/ или услугите, които социалните предприятия в България използват за извършване на стопанска дейност са сравнително разнообразни. Видно е, че социалните предприятия се насочват почти изцяло към предоставяне на услуги, където по-лесно успяват да убедят крайните клиенти, че техните продукти имат добавена стойност, изхождайки от факта, че работят с определени уязвими целеви групи. От друга страна, в голям част от тези сектори навлизането на пазара е свързано с по-ниски първоначални инвестиции, няма нужда от специфично предварително обучение, а използваната трудова сила е нискоквалифицирана. Ако социалните предприятия биват разгледани като наемащи лица от маргинализирани групи, този тип трудова дейност подхожда на техния профил.

Проличава, че социалните предприятия са припознати на местно ниво, но експертното им мнение по ключови въпроси остава значително неоченено. Безспорно, част от представителите на анкетиранияте организации имат изключително високи познания и наблюдения върху ключови области, което е достатъчна предпоставка местната власт да търси съдействието им при възникнали конкретни въпроси. Все пак, липсата на ясно изградена концепция за социалното предприемачество, включително неговата правно-организационна форма, не обвързват по никакъв начин местната власт да търси синергичен подход. Напротив, до голяма степен използването на експертно мнение е обвързано с лична преценка на ресорните ръководители на общинските администрации. На някои от въпросите, предприятията са се въздържали от отговор, в случаите, когато те са неприложими за тях.

Голяма част от организациите, които отговарят на анкетата, част от това проучване, недостатъчно се идентифицират като предприемачи и имат трудност с определение на икономическите фактори и предпоставки необходими за развитието им. Едва 1/5 от отговорите посочват производството като сфера на дейност, което идва да покаже, че наистина социалните цели са много по-широко застъпени и много по-значими за представителите на организациите, включени в настоящето проучване. Безспорно, това е поредно доказателство, че идентифицираните като социални предприятия, участвали

в тази анкета, покриват всички характеристики, които бяха изведени още в Първа глава, типични за този тип организации.

Пети параграф извежда някои важни обобщения. Видимо е, че основните проблеми пред развитието на социалното предприемачество в България са, както се очакваше, свързани с липсата на нормативна и регулаторна база. Нейната липса поставя социалните предприятия в значително затруднена ситуация, като не им позволява да разгърнат своя потенциал. В предходните глави бяха посочени редица примери от други страни-членки на Европейския съюз, които подпомагат развитието на социалното предприемачество. Те, обаче, са свързани с наличие на специфична правна форма, която да регулира и узаконява специфичната добавена стойност, която социалните предприятия генерират, посредством своята дейност и работа с уязвими социални групи.

Не на последно място, настоящата ситуация принуждава социалните предприятия да работят на един и същ конкурентен пазар с традиционните търговски дружества и компании. Това безспорно ограничава техните възможности, поради:

- по-ниска производителност на труда, тъй като част от лицата са от уязвими социални групи, които не са атрактивни и пълноценни участници на свободния пазар на труда;
- невъзможност да реализират икономии от мащаба, тъй като имат ограничено по своето количество производство, което естествено оскъпява крайния продукт;
- ниска степен на автоматизация на работните процеси и внедрени технологии, тъй като залагат на трудова интеграция на нискоквалифицирани кадри и генерираният ресурс е по-скоро допълнителен, отколкото основен;
- ограничена възможност за генериране на приходи, тъй като съдебната им регистрация като организации с нестопанска цел ограничава обхвата на стопанската им дейност, който не трябва да надхвърля определени мащаби на ответна нестопанска дейност.

Всички тези фактори обуславят редица затруднения пред развитието на сектора на социалното предприемачество, които трябва да бъдат преодолен и регламентирани, за да се създаде благоприятна външна среда за реализиране на потенциала, който имат.

3.5 Заключение

В заключението на дисертационния труд са представени най-важните резултати от дисертационния труд. Потвърждава се формулираната в увода на дисертационния труд изследователска теза, че въпреки съществуващите задържащи фактори и недостатъци от различен характер, е правдоподобно да се заключи, че е налице потенциал и

бъдеще за развитие на социалното предприемачество в България (било то чрез социални предприятия, кооперативи или други форми на стопанска дейност). Ако се установят съгласувани и целенасочени правни и данъчни решения, както и последователна държавна политика за социално предприемачество, съчетани с подчертана повишена ориентираност на НПО към бизнеса, това би създавало една изключително добра основа за бърз растеж на социалните предприятия.

4 Изводи и препоръки

В резултат на направените в дисертационния труд научно изследване и анализи могат да се формулират няколко **основни извода**:

- Важен фактор, благоприятстващ развитието на социалното предприемачество в България, е създаването на небанковите микрофинансови институции, които могат да предоставят първоначална подкрепа на социални предприятия, например заеми до 25000 лева. Такива Системно важни финансови институции (SIFI) могат да бъдат създадени под мярката за иновации на ЕСФ, но допустимите организации трябва да предварително да изразят своя интерес и да кандидатстват за подпомагане. Подобна институция за микрофинансиране, JOBS, е част от Българска банка за развитие. Тя предоставя заеми с ниска лихва на еднолични търговци. По презумпция няма специална схема за финансиране на социалните предприятия в България.
- По принцип е много по-лесно да се създаде социално предприятие в България, отколкото то да бъде развито в последствие. Достъпа до финанси и пазари се оказва осезаема бариера за започване и развитие на социалните предприятия в България.
- Видимо е, че основните проблеми пред развитието на социалното предприемачество в България са свързани с отсъствието на нормативна и регулаторна база. Нейната липса поставя социалните предприятия в значително затруднена ситуация, като не им позволява да разгърнат своя потенциал.
- Това е последвано от невъзможността да бъде нает подходящ квалифициран персонал и липсата на вътрешни умения (например управление, планиране и т.н.) за стартиране на социално предприятие. Липсата на иновации се също представлява значително препятствие за увеличаване броя на социалните предприятия.
- В допълнение към тези бариери, други пречки за развитие и устойчивост на социалните предприятия са:
 - Налично финансиране;
 - Липса на финансиране, при подходящи условия, от източници, различни от банки;
 - Общите икономически условия;

- Забавено плащане за вече доставени услуги.
- Съществуващите данни за социалните предприятия в България позволяват да се обобща, че:
 - Липсата на конкретно законодателство, оставя изключително в ръцете на отделните предприятия свободата да се определят като социални, уповавайки се на доста широки критерии.
 - Тази предпоставка дава основания за разминаване на данните и тяхната тежест. Така например 558 нефинансови предприятия се самоопределят като социални с основен Код на икономическата дейност 47 „Търговия на дребно, без търговията с автомобили и мотоциклети“. За сравнение общия брой нефинансови предприятия, самоопределили се като социални е 2 046.
 - Предприятията с нестопанска цел, самоопределили се като социални, въпреки разнообразния си брой и географско разположение, като цяло не могат да реализират печалба. Едва 12,58% от тях са печеливши за 2013г. За сметка на това, те са далеч по-подходящи да попаднат в дефиницията за социално предприемачество и социално предприятие, които бяха разгледани в началото на тази дисертация.
- Настоящата ситуация принуждава социалните предприятия да работят на един и същ конкурентен пазар с традиционните търговски дружества и компании. Това безспорно ограничава техните възможности, поради:
 - по-ниска производителност на труда, тъй като част от лицата са от уязвими социални групи, които не са атрактивни и пълноценни участници на свободния пазар на труда;
 - невъзможност да реализират икономии от мащаба, тъй като имат ограничено по своето количество производство, което естествено оскъпява крайния продукт;
 - ниска степен на автоматизация на работните процеси и внедрени технологии, тъй като залагат на трудова интеграция на нискоквалифицирани кадри и генерираният ресурс е по-скоро допълнителен, отколкото основен;
 - ограничена възможност за генериране на приходи, тъй като съдебната им регистрация като организации с нестопанска цел ограничава обхвата на стопанската им дейност, който не трябва да надхвърля определени мащаби на ответна нестопанска дейност.

Посочените по-горе изводи позволяват да бъдат формулирани няколко **конкретни препоръки**, които да подобрят състоянието на социалното предприемачество в България:

- Наложително е да се постигне съществен напредък в законовите и/или регулаторните и данъчни механизми, приложими към всички организации, имащи отношение към социалното предприемачество.

- Няколко университета предлагат специалности свързани със социалното предприемачество, но би било подходящо концепцията за социално предприемачество и предприемачество да бъде въведена на по-ранен етап, като част от средното образование.
- Необходимо е да се осигури повече публичност за социалните предприемачи (хора, които работят за "доброто"), за да може концепцията за социално предприемачество да бъде добре разбрана и да се стимулира факта, че социалното измерение на успеха, също може да се окаже важен фактор за успешно развитие на индивида, дори в икономически аспект.
- Системната подкрепа за развитие на социалното предприемачество, основаваща се върху целенасочена държавна политика, допълнена със съответните финансови механизми, ще подобри значително следните аспекти на социалните предприятия в България:
 - Условието и изискванията, прилагани от банките при искане на финансиране (напр. лични гаранции по заеми);
 - Сумата на финансиране, която банките са склонни да предоставят;
 - Достъп до преференциално участие в обществени поръчки;
 - Целенасочена и конкретна правителствена подкрепа за социалните предприятия;
 - Възможност за привличане на квалифицирани работници (платени служители) при конкурентни условия.

5 Основни приноси в дисертационния труд

1. Извършен е теоретичен преглед на основите на социалното предприемачество като са изведени различни подходи във възприемането му. Доразвита и обогатена е теоретичната основа за изследване на социалното предприемачество, включително чрез извеждане на детайлна авторова формулировка на термина „социално предприемачество”
2. Разработена и предложена е подходяща методическа схема за анализ на социалното предприемачество и социалните предприятия, съобразена с комплексната им същност и многостранна роля, основаваща се на четири категории фактори.
3. Проведен е сравнителен анализ на състоянието и предпоставките за развитието на социалното предприемачество в различни социално-икономически системи, който е приложен при осъществяване на научни изследвания в областта, особено за извеждане на добри практики приложими в различни страни.
4. За пръв път е проведен анализ на самоопределилите се социални предприятия в България, базиран на официални статистически данни и икономически показатели на изследваните обекти, който позволява проследяване на основни тенденции в развитието на социалното предприемачество в страната и неговата роля.
5. Предложен и приложен в реални условия е метод за изследване на социалното предприемачество, използващ широк набор от конкретни въпроси, разпределени в точно определени области, имащи влияние върху развитието на социалните предприятия в България, приложен при осъществяване на научни изследвания и проектни разработки в областта на социалното предприемачество.

6 Публикации, свързани с дисертационния труд

1. Стоянов, К., Legal, Regulatory and Tax Obstacles to Social Entrepreneurship, Trakia Journal of Sciences, Vol. 11, Suppl. 1, pp 314-321, 2013
2. Грозева, Р., Стоянов, К., и кол. (2013), Upgrading of the Conditions for Social Entrepreneurship Development through Flexible Methods of Training (Presentation of the Social Entrepreneurship Strategy Planning Project – SESP), Trakia Journal of Sciences, Vol. 11, Suppl. 1, pp 564-565, 2013
3. Желязков, Г., Стоянов, К., The Social Enterprise as an alternative economic model for Small and Medium-sized Enterprises. Examples of successful Social Enterprises operating in the European Union, Trakia Journal of Sciences, Vol. 13, Suppl. 1, pp 274-277, 2015

7 Резюме на английски език (Summary)

The dissertation performs a theoretical overview of the basics of social entrepreneurship as are outlined different approaches in its perception. Further is developed and enriched the theoretical basis for the study of social entrepreneurship, including a detailed authorial formulation of the term "social entrepreneurship".

A suitable methodological scheme for analysis of social entrepreneurship and social enterprises is developed and offered, consistent with their complex nature and multifaceted role based on four categories of factors.

A comparative analysis of the prerequisites for the development of social entrepreneurship is conducted in various socio-economic systems, which is applicable in the conduct of researches, especially for transfer of best practices applicable in various countries.

For the first time an analysis of self-identified social enterprises was done in Bulgaria, based on official statistics and economic indicators of the studied subjects, which allows tracking key trends in social entrepreneurship and its role in the country.

A method to study social entrepreneurship is proposed and implemented in real conditions, using a wide range of specific questions, divided into clearly defined areas that have an impact on the development of social enterprises in Bulgaria. The method is applicable in carrying out researches and projects in the field of social entrepreneurship.